

O STOČARSTVU U PLANINSKOJ OBLASTI NIDŽE – KOŽUF**J. F. Trifunski**

Ima nekoliko oblasti na Balkanskom poluostrvu, u kojima se mogu proučavati uslovi za razvitak veoma karakterističnog starijeg i novijeg stočarstva, i u kojima se mogu naći i tragovi kulture balkanskih starosjedilaca. Jednu takvu oblast pretstavlja planinski masiv sa imenom Nidže-Kožuf.

I

Oblast Nidže-Kožuf, sa najvećom visinom od 2.521 m – vrh **Kajmakčalan**, je izrazita geografska regija na krajnjem jugu naše zemlje. Od ratova 1912-1918. godine duž ove oblasti pravca JZ-SI vodi deo granice između Jugoslavije i Grčke. Uglavnom tri četvrtine planinskog masiva su u našoj državi, a jedna četvrtina je u Grčkoj.

Pomenutu oblast čine dva izdužena i međusobom srasla grebena. Jugozapadni greben naziva se **Nidže** i na njemu su tri vrha: **Kajmakčalan** 2.521 m, **Starkov grob** 1.876 m i **Kozjak** 1.814 m. Severoistočni greben naziva se **Kožuf** i na njemu su četiri vrha: **Dudica** 2.173 m, **Kožuf** 2.154 m, **Zelenbak** 2.171 m i **Flora** 1.727 m. Dužina cele oblasti iznosi oko 80 km. U Prvom svetskom ratu na ovoj planinskoj oblasti nalazio se važan deo Solunskog fronta.

Oko planinskog masiva Nidže-Kožuf nalaze se kotline: **Marijovska** i **Tikveška** na jugoistoku; **Ostrovaska** i **Meglenska** na jugoistoku; **Bitoljska** na jugozapadu; i **Đevdelijska** na severoistoku. Dna pomenutih kotlina imaju različitu nadmorsku visinu – od 60 do 560 m.

Ako se oblast Nidže-Kožuf posmatra u celini onda se primećuje da je severozapadna, tj. jugoslovenska strana, prostranija i otvorena **Tikveškoj** i **Marijovskoj** kotlini. I sve doline sa severozapadne planinske strane omogućavaju navedenim kotlinama saobraćajne veze sa planinom. Međutim jugoistočna strana oblasti, koja je u Grčkoj, je manje prostrana, jako strma i pristup planini sa te strane je težak.

Pošto je sastavljen od nepropustljivih stena masiv Nidže-Kožuf ima razgranatu mrežu rečnih tokova. Slivaju se u tri okolne veće reke: u **Crnu reku** na severozapadu, u **Vardar** na severoistoku, i u **Meglensku reku** na jugu. Izvori se javljaju u raznim delovima planine.

Planinske podgorine imaju različitu klimu, jer se masiv Nidže-Kožuf ponaša kao velika klimatska međa. Severozapadna podgorina, koja je u našoj zemlji, ima umereno-kontinentalnu klimu, dok jugoistočna podgorina, koja je u

Za planinsku oblast Nidže-Kožuf rede se upotrebljava i drugo ime: **Marijovsko-meglenska planine**.

Jovan. F. Trifunski, profesor u penziji – Beograd.

Grčkoj, ima mediteransku klimu. Sa povećanjem nadmorske visine nastaje oštrija klima koju karakterišu niža temperatura vazduha, veća količina padavina i nešto duži zimski period.

Oblast Nidže-Kožuf bogata je i vegetacijom. Travom su pokrivene ne samo planinske površine, već i najviši planinski vrhovi. Pašnjaci nadaleko šire svež miris raznovrsnih cvetova i trava. To je zelenilo kakvo se retko gde može videti. Zato ova oblast spada u red naših bogatih travnih planina. Listopadne šume očuvane su na strmijim dolinskim stranama i to uglavnom na jugoslovenskoj teritoriji.

II

Planinska oblast Nidže-Kožuf uvek je bila privlačna i za ljude. Na osnovu pronađenih ostataka materijalne kulture, utvrđeno je da je ovde strujao život stanovnika od najstarijih vremena. Tek od prve polovine srednjeg veka (od VII i VIII stoleća) oblast je naseljena slovenskim stanovništvom. Zatečni stari balkanski stanovnici Vlasi ili Armuni postepeno su poslovenjeni ili iseljeni.

Od turske najezde početkom XV veka etničko stanje ove oblasti sve do danas ostalo je isto. Ovde su bili najslabiji turski etnički odnosi na Balkanu. Čak nekoliko makedonskih sela ove oblasti, na primer, u predelu zvanom Marijovo, imala su vrstu političke autonomije. I velike porodične zadruge sa po 15, 20 i 30 ukućana bile su jako raširene. U selima i u kućnim zadrugama živeli su duboko patrijarhalni ljudi, sa prostim načinom života i sa čvrstom tradicijom.

Planinska oblast Nidže-Kožuf, zato što ima pašnjake, vode i šume, uvek je bila važan stočarski kraj. To je važno sve do kraja turske vladavine 1912. godine. Međutim, nemamo istorijskih podataka o tom starijem iskorišćavanju oblasti za potrebe stočarstva. Ali zato postoje živa narodna predanja.

Oblast Nidže-Kožuf u prošlosti koristili su etnički dvojaki stočari – Vlasi i Sloveni ili Makedonci. Po prvim stočarima održala se ova nomenklatura romanskog porekla: Vlaov dol, Nidže, Boula, Katun, Flora, Barovo, Huma itd. Međutim, u većem broju bili su zastupljeni stočari Makedonci i zato je slovenska nomenklatura daleko više raširena. Verovatno su Makedonci od starosedolaca primili nešto u načinu života.

Na planini Nidže-Kožuf u velikom broju napasane su ovce, dok je u daleko manjem broju napasana ostala stoka – koze, goveda, konji. Govori se da je leti na ovom planinskom masivu bilo oko 60.000 ovaca. To su bila i vlaška i makedonska stada. Vlasi su leti dolazili sa južne strane ove oblasti koja je sada u Grčkoj.

Planinski pašnjaci leti su bili pokriveni ovcama. Uz većih stada gajeni su redovno konji koji su prenosili pokretnu imovinu stočara. Do 1912. godine u stočarskom životu od najvećeg su značaja bila kretanja na ispaše. Tokom zime veća stada sa ove planine koristili su pašnjake u Egejskom primorju na jugu koje nije mnogo udaljeno. Pastiri su sa stadima silazili i u župne predele gdje ima i zimi ispaše.

U nekim selima ove oblasti stariji stanovnici slušali su kazivanja da su se kukuruz i žito malo sejali, već je ziratna zemlja jednim delom bila pod ispašama. Bilo je mnogo stoke i zato količina sena nije bila dovoljna da se ishrani sva stoka preko zime. Vlasnici većih stada, kako je rečeno, morali su krajem jeseni ići u druge niže oblasti.

Do kraja turske vladavine 1912. godine, kada je oblast Nidže-Kožuf pripadala jednoj državi, stočari su se mogli slobodno kretati jer nije postojala današnja jugoslovenska-grčka granica. Danas toga više nema. Niko nam nije opisao to ranije stočarstvo. Glavna središta za prodaju žive stoke i stočarskih proizvoda bili su gradovi Prilep, Bitolj, Voden i Solun.

U Prvom svetskom ratu, tačnije 1916., 1917. i 1918. godine, na planinskoj oblasti Nidže-Kožuf bio je deo Solunskog fronta. Zbog ishrane brojnih vojnika, pa usled neprekidnog trogodišnjeg ratovanja i prinudnog oduzimanja stoke od strane okupatora, stočarstvo ovog kraja Balkana je sasvim uništeno. Na pojedinim mestima planine sretaju se grobovi stočara poginulih u navedenim ratnim godinama.

Tek u međuratnom periodu (1919.-1941. g.) vršeno je obnavljanje uništenog stočnog fonda. Međutim, pomenuti period bio je kratak i tada stočarstvo nije dostiglo ni jednu trećinu od ranijeg stanja. Na obnovi stočarstva najviše je štetno delovala jugoslovensko-grčka granica koja vodi u najvišim delovima oblasti Nidže-Kožuf. U blizini granice nije mogla da se zadržava stoka jer su graničari izgonili stočare.

U navedenom vremenskom oteku seljaci su udruživali svoja mala stada na ispašama uglavnom na jugoslovenskoj strani planine. Svu stoku čuvao je jedan čobanin. Zajedničko je bilo i mleko od koga se pravio sir i delili su ga po broju brava. Letnji stočarski stanovi zvani "bačila", održavali su se ali u daleko manjem broju.

Stočarstvo je i tada veoma opalo na strani planinskog masiva koji je u Grčkoj.

III

Veoma jako opadanje stočarstva u planinskoj oblasti Nidže-Kožuf javilo se i u naše vreme iza Drugog svetskog rata. Za zadnje četiri decenije od 1950. do 1990. godine veliki broj seoskih stanovnika, tj. stočara, preselio se u okolne niže predele, naročito u gradove.

Stanovnici u gradskim naseljima Kavadaru, Đevdeliji, Prilepu, Bitolju znatnim delom vode poreklo iz oblasti Nidže-Kožuf. U planinskim selima ostali su stariji ljudi i zato su zamrla privremena letnja stočarska naselja. Iz godine u godinu sve je manje stoke. Zato u današnje vreme u selima na planini o kojoj je reč nema domaćinstava koja stoje dobro sa stokom.

Na taj način: planinska oblast Nidže-Kožuf, sa ogromnom količinom besplatne stočne hrane, sada je neiskorišćena. Teško je u ovom kratkom prilogu izneti sve o stočarstvu navedene planinske oblasti, pa će i ta teritorija ostati za naša buduća proučavanja.